

ÖNCE DEN DÜZENLENMEMİŞ VERSİYON

Dağıtım: Genel

2 Haziran 2023

Orijinal metin dili: İngilizce

Türkçe tercüme İHOP tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çocuk Hakları Komitesi

Türkiye'nin birleştirilmiş dördüncü ve beşinci raporlarına ilişkin nihai gözlemler*

(* Komite tarafından doksan üçüncü oturumunda (8 - 26 Mayıs 2023) kabul edilmiştir.)

I. Giriş

- Komite, Türkiye'nin¹ birleştirilmiş dördüncü ve beşinci periyodik raporlarını 17 ve 18 Mayıs 2023 tarihlerinde yapılan 2714. ve 2715. toplantılarında² değerlendirmiş ve 26 Mayıs 2023 tarihinde yapılan 2728. toplantısında mevcut sonuç gözlemlerini kabul etmiştir.
- Komite, taraf Devlet'in birleştirilmiş dördüncü ve beşinci periyodik raporlarının sunulmasını ve taraf Devlet'te çocuk haklarının durumunun daha iyi anlaşılmasını sağlayan sorunlar listesine verilen yazılı cevapları memnuniyetle karşılar ve ayrıca taraf Devlet'in üst düzey ve çok sektörlü delegasyonu ile gerçekleştirilen yapıcı diyalog için takdirlerini ifade eder.

II. Taraf Devlet tarafından alınan takip tedbirleri ve kaydedilen ilerleme

- Komite, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin iletişim usulüne ilişkin İhtiyari Protokol'ünün onaylanması ve İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması ve bir İnsan Hakları Eylem Planı'nın (2021-2023) kabul edilmesi de dâhil olmak üzere Sözleşme'nin uygulanması için alınan çeşitli yasal, kurumsal ve politika tedbirleri de dâhil olmak üzere, taraf Devlet'in çeşitli alanlarda kaydettiği ilerlemeyi memnuniyetle karşılamaktadır.

III. Sözleşme'nin uygulanmasını engelleyen faktörler ve zorluklar

- Komite, Şubat 2023 depremi ve artçı sarsıntılarında kaynaklanan vahim insani durum nedeniyle ülkenin Güneydoğusunda Sözleşme'nin uygulanmasının önündeki engellerin farkındadır ve bu durum taraf Devlette 2,5 milyon çocuğun evsizlik de dahil olmak üzere aşırı yoksunluk yaşamasına ve temel hizmetlere erişememesine neden olmuştur. Komite, etkilenen çocukların Sözleşme'deki tüm haklardan yararlanmasına öncelik vermek için taraf Devlet'in acil ve kalıcı çözümler sağlama taahhüdünü paylaşmaktadır.

1 CRC/C/TUR/4-5.

2 Bakınız CRC/C/SR.2714 ve 2715.

IV. Temel endişe alanları ve tavsiyeler

5. Komite, taraf Devlet'e Sözleşme'de yer alan tüm hakların bölünmezliğini ve birbirine bağımlılığını hatırlatır ve mevcut sonuç gözlemlerinde yer alan tüm tavsiyelerin önemini vurgular. Komite, taraf Devlet'in dikkatini, acil önlemler alınması gereken şu alanlara ilişkin tavsiyelere çekmek ister: ayrımcılık yasağı (para. 19), her türlü şiddet (para. 29), engelli çocuklar (para. 35), mesleki eğitim ve rehberlik dahil eğitim (para. 43), sığınmacı, mülteci ve göçmen çocuklar (para. 45) ve çocuk adaletinin yönetimi (para. 50).

6. Komite, taraf Devlet'e, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin uygulanması sürecinde, Sözleşme ve Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil edilmesine ilişkin İhtiyari Protokol ile Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisine ilişkin İhtiyari Protokol uyarınca çocuk haklarının hayata geçirilmesini sağlamasını tavsiye etmektedir. Taraf Devleti, çocukları ilgilendirdiği ölçüde 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin tamamına ulaşmayı amaçlayan politika ve programların tasarlanması ve uygulanmasında çocukların anlamlı katılımını sağlamaya çağırır.

A. Genel uygulama tedbirleri (Md. 4, 42 ve 44 (6))

Çekinceler

7. Komite, çekincelerin muhafaza edilmesine ilişkin açıklamaları not etmekle birlikte, Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 17, 29 ve 30. maddelerine koyduğu çekinceleri geri çekmeyi değerlendirmesi yönündeki önceki tavsiyelerini³ yinelemektedir.

Mevzuat

8. Taraf Devlet'in çocuklara yönelik korumaları güçlendiren yasal, düzenleyici ve politika çerçevesindeki olumlu gelişmeleri memnuniyetle karşılamakla birlikte Komite, taraf Devlet'in Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinin tüm hükümlerinin uyumlu bir şekilde birleştirilmesini sağlamak için çocuk hakları temelli bütüncül bir mevzuat geliştirmesini tavsiye etmektedir.

Kapsamlı politika ve strateji

9. Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın (2023-2028) ve İnsan Hakları Eylem Planı'ndaki (2021-2023) çocuk hakları hedeflerinin nihai hale getirildiğini kaydeden Komite, taraf Devlete, planların, önceliklerin, hedeflerin ve ilgili sorumlulukların ve bunların uygulanması için yeterli kaynakların belirlenmesi de dahil olmak üzere Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinin genel olarak gerçekleştirilmesi için kapsamlı bir uygulama çerçevesi sağlamasını ve belirlenen hedeflere ulaşmadaki etkinliklerini belirlemek için istişari bir süreç yoluyla gözden geçirilmesini tavsiye etmektedir.

Koordinasyon

10. Komite, daha önceki tavsiyelerini⁴ hatırlatır ve taraf Devletin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Sözleşme'nin uygulanmasıyla ilgili tüm faaliyetleri sektörler arası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde etkili bir şekilde koordine etmek için gereken yetki ve kaynaklara sahip olmasını sağlamasını tavsiye eder.

Kaynakların tahsisi

11. Çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik bütçe tahsisine ilişkin kamuya açık veri eksikliğinden endişe duyan Komite, çocuk haklarının hayata geçirilmesi için kamu bütçelemesine ilişkin 19 (2016) sayılı genel yorumunu hatırlatır ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 16.5 sayılı hedefini dikkate alarak taraf Devlete tavsiyede bulunur:

3 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 9.

4 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 13..

- a) Devlet ve belediye bütçelerinin hazırlanmasında çocuk hakları temelli bir yaklaşımın güçlendirilmesi ve bütçe boyunca çocuklara yönelik kaynakların tahsisi ve kullanımı için bir izleme sistemi uygulanması;
- b) Bu izleme sistemini, herhangi bir sektördeki yatırımların çocuğun yüksek yararına nasıl hizmet edebileceğine ilişkin etki değerlendirmeleri için kullanarak, bu tür yatırımların, savunmasız durumdakiler de dahil olmak üzere belirli çocuk grupları üzerindeki farklı etkilerinin ölçülmesini sağlamalıdır;
- c) Özellikle çocuklarla ve yerel yönetimlerin uygun şekilde hesap verebilirliği için kamu diyalogu yoluyla şeffaf ve katılımcı bütçelemenin sağlanması.

Veri toplama

12. Komite, genel uygulama tedbirlerine ilişkin 5 (2003) sayılı genel yorumunu hatırlatarak, taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yönetilen veri toplama sisteminin süratle iyileştirilmesi ve çocuk hakları konusunda toplanan verilerin Sözleşme ve İhtiyari Protokollerin tüm alanlarını kapsamasının ve özellikle savunmasız durumdaki çocukların durumunun analizini kolaylaştırmak için yaş, cinsiyet, engellilik, coğrafi konum, etnik ve ulusal köken, dini aidiyet ve sosyoekonomik geçmişe göre ayrıştırılmasının sağlanması;
- b) Düzenli aralıklarla sistematik olarak Türkiye Çocuk Profili Araştırması gerçekleştirerek çocukların iyi olma hali ve kırılabilirlik göstergeleri hakkında veri toplamak ve bunların ilgili bakanlıklar, diğer ilgili merkezi ve yerel devlet kurumları arasında paylaşılmasını ve Sözleşme'nin etkili bir şekilde uygulanmasına yönelik politika ve faaliyetlerin oluşturulması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için kullanılmasını sağlamak.

Bağımsız izleme

13. İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulmasını memnuniyetle karşılayan ve Kamu Denetçiliği Kurumu'nun çocuk şikâyetlerini ele almasını not eden Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- a) İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunması için ulusal kurumların statüsüne ilişkin ilkelerle (Paris İlkeleri) tam uyum içinde, finansman, yetki, dokunulmazlıklar ve üyelik dahil olmak üzere bağımsızlıklarını güvence altına almak için daha fazla adım atmalıdır;
- b) Çocuk mağdurların mahremiyetini ve korunmasını sağlayarak, çocuklar tarafından yapılan şikâyetleri çocuğa duyarlı ve çocuk dostu bir şekilde alma, soruşturma ve ele alma mekanizmalarını daha da güçlendirmek; izleme ve takip çalışmalarını yürütmek ve mekanizmanın ülke genelinde çocuklar arasında görünürlüğünü sağlamak.

Yaygınlaştırma, farkındalık yaratma ve eğitim

14. Komite, taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Öğretmenler, sosyal hizmet görevlileri, kolluk kuvvetleri, sağlık personeli, göç ve iltica görevlileri, her türlü alternatif bakımda çalışan profesyoneller ve personel ile medya için çocuk hakları konusunda sistematik, zorunlu ve sürekli eğitim sağlanması;
- b) Çocuklar arasında, ulusal düzeyde ve Sözleşme'nin iletişim usulüne ilişkin İhtiyari Protokolü kapsamında hukuk yollarına başvurma hakkı da dahil olmak üzere hakları konusunda farkındalık yaratılması ve bunun okul çocuklarına verilen "İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi" dersine entegre edilmesi.

Sivil toplum ile işbirliği

15. 2016'daki darbe girişiminin ardından çocuk hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının faaliyet gösterdiği zorlu ortamdan derin endişe duyan Komite, insan hakları savunucularının çalışmalarının çocuk haklarının geliştirilmesi açısından kritik öneme sahip olması nedeniyle özel korumayı hak ettiklerini taraf Devlete hatırlatır ve bu nedenle taraf Devlete aşağıdaki hususları kuvvetle tavsiye eder

- Gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve çocuk hakları alanında çalışan tüm STK'ların ifade ve düşünce özgürlüğü haklarını tehdit ve taciz olmaksızın kullanabilmeleri için derhal harekete geçmelidir;
- Bu kuruluşlara karşı bildirilen tüm sindirme ve taciz vakalarını derhal ve bağımsız bir şekilde soruşturmalı ve bu tür eylemlerden sorumlu bulunanların hesap verebilirliğini sağlamalıdır;
- Çocuk haklarını savunan STK'larla sistematik işbirliğini teşvik etmek için Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı'nın uygulanmasını sağlamalıdır.

Çocuk hakları ve iş sektörü

16. Komite, daha önceki tavsiyelerini⁵ ve iş sektörünün çocuk hakları üzerindeki etkisine ilişkin Devlet yükümlülükleri hakkındaki 16 (2013) sayılı genel yorumunu ve 2011 yılında İnsan Hakları Konseyi tarafından onaylanan İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerini hatırlatarak, taraf Devlete, faaliyetlerinin Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri ile uyumlu olmasını sağlamak için taraf Devlette faaliyet gösteren veya taraf Devletten yönetilen ticari işletmelerin ve yan kuruluşlarının yasal hesap verebilirliğine ilişkin yasal çerçevesini incelemesini ve uyarlamasını tavsiye etmektedir.

B. Çocuğun tanımı (Madde 1)

17. Komite, daha önceki tavsiyelerini⁶ hatırlatır ve taraf Devlet'e, 18 yaşından küçükler için dini birliktelikler de dahil olmak üzere evliliğe izin veren tüm istisnaları kaldıracak şekilde mevzuatını değiştirmesini tavsiye eder.

C. Genel ilkeler (Madde 2-3, 6 ve 12)

Ayrımcılık yapmama

18. Komite, engelli çocuklar, sığınmacı, mülteci ve göçmen çocuklar, etnik ve dini azınlıklara mensup çocuklar, LGBTI çocuklar ve ebeveynleri terör örgütleriyle bağlantılı olmakla suçlanan çocuklar da dâhil olmak üzere, özellikle savunmasız durumdaki çocuklara karşı ayrımcılığın devam etmesinden derin endişe duymakta ve özellikle bu çocukların eğitim, sağlık ve şiddetten korunma dâhil olmak üzere temel hizmetlerden yararlanma ve yeterli bir yaşam standardına sahip olma imkânlarının kısıtlı olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, ayrımcı tutum ve uygulamalara neden olan olumsuz ve geleneksel tutum ve normlarla mücadele etmek ve bunları değiştirmek için acil ve sistematik bir çaba sarf edilmemiş olmasından derin endişe duymaktadır.

19. Daha önceki tavsiyelerini⁷ hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5. 1 ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 10.3 numaralı hedeflerini dikkate alan Komite, Taraf Devlete, Anayasanın eşitlik ilkesini gözeterik, marjinalleştirilmiş ve dezavantajlı durumdaki çocuklara karşı ayrımcılıkla mücadele etmesini tavsiye etmektedir:

- Bu tür çocukların yaşadığı eşitsizliklere ilişkin verilerin toplanması ve analiz edilmesi ve bu çocuklar için sonuçların iyileştirilmesine ilişkin engellerle yüzleşmek ve kaydedilen ilerlemeyi ölçmek için bir strateji geliştirilmesi;

5 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 23.

6 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 27.

7 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 29.

- b) Olumsuz sosyal normları ve klişeleri ele almak ve toplumda tutum değişikliğini teşvik etmek için mevzuatın, kurumsal düzenlemelerin ve programların güçlendirilmesi, ayrıca ayrımcılığın izlenmesi ve bununla mücadele edilmesi ve hesap verebilirliğin ve telafinin sağlanması;
- c) Ebeveynlerinin siyasi veya diğer görüşleri nedeniyle çocukların damgalanmasına ve ayrımcılığa uğramasına karşı önlemler almak ve bu çocuklara çözüm yolları sağlamak.

Çocuğun yüksek yararı

20. Komite, çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması hakkına ilişkin 14 (2013) sayılı genel yorumunu hatırlatır ve taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

- (a) Yasal çerçevesini gözden geçirmeye devam ederken, çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması hakkının, tüm yasal, idari ve adli işlem ve kararlarda, özellikle de ebeveyn velayetine ilişkin mahkeme kararlarında, tıbbi prosedürler ve müdahaleler için rıza verilmesinde ve göç kararlarında ve ayrıca çocuklarla ilgili ve çocuklar üzerinde etkisi olan tüm politika, program ve projelerde uygun bir şekilde entegre edilmesini ve tutarlı bir şekilde yorumlanmasını ve uygulanmasını sağlamalıdır;
- (b) Çocuğun yüksek yararını belirleme ve bu yararın öncelikli olarak dikkate alınmasını sağlama konusunda yetkili tüm ilgili kişilere rehberlik edecek uyumlaştırılmış ulusal usuller ve kriterler geliştirmek.

Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı

21. Komite, daha önceki tavsiyelerini⁸ ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyelerini⁹ hatırlatır ve taraf Devleti aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırır

- a) Ceza Kanunu'nun 82(1)(k) maddesinde öngörülen namus suçları yasağının ve ilgili hükümlerin uygulanmasını sağlamalı, bu kapsamda yürütülen soruşturma ve kovuşturmaların sayısı ve bu tür suçların faillerine uygulanan cezaların niteliği hakkında veri toplamalı ve yayınlamalıdır;
- b) Sözde namus adına işlenen suçların mağduru olan kadınlara ve çocuklara ve bu tür suçlara maruz kalma risklerini artıran özel kırılabilirlik durumlarında olanlara sığınma evi ve diğer tedbirler de dahil olmak üzere etkili koruma sağlanmasını temin etmelidir;
- c) Bu suçla ilgili tüm kadın düşmanı ve diğer zararlı tutumları ortadan kaldırmak amacıyla genel kamuoyunu, medyayı, dini ve toplum liderlerini, kolluk kuvvetlerini ve adli makamları hedef alan bilinçlendirme çabalarını güçlendirerek sözde namus adına işlenen cinayetleri önlemek;
- d) 2015'ten bu yana yürütülen güvenlik operasyonları sırasında, patlayıcı kalıntılara ve mayınlara maruz kalma ve kolluk kuvvetleri ve zırhlı araçlar tarafından kentsel alanlarda ölümcül güç kullanımı da dahil olmak üzere, çocukların yaralanması ve ölümüne ilişkin soruşturmaların sonuçlarını ve sorumluların nasıl adalet önüne çıkarıldığını yayınlamalıdır.

Çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi

22. Komite, çocuğun dinlenilme hakkına ilişkin 12 (2009) sayılı genel yorumunu hatırlatır ve taraf Devlete, diğerlerinin yanı sıra, İl Çocuk Hakları Komitelerinin ve Belediye Çocuk Konseylerinin işleyişini güçlendirerek, özellikle marjinalleştirilmiş ve dezavantajlı durumda olan çocukların karar alma süreçlerine anlamlı bir şekilde katılma fırsatlarını artırmasını tavsiye eder.

8 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 33

9 CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 31

D. Medeni hak ve özgürlükler (Madde 7-8 ve 13-17)

Doğum kaydı ve vatandaşlık

23. Komite, taraf Devlet'teki mültecilerin ve belgesiz göçmenlerin doğum kayıt oranlarının orantısız bir şekilde düşük olmasından ve terörizmle ilgili suçlamalarla karşı karşıya kalan ve vatandaşlıkları geri alınan ebeveynlerin çocuklarının vatansızlık riski altında olabileceğinden endişe duymaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 16.9 numaralı hedefini dikkate alan Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Mülteci, sığınmacı ve belgesiz göçmen çocuklara özel önem vererek, mobil kayıt birimlerinin kullanılması ve ücretsiz doğum kaydı da dahil olmak üzere, kendi topraklarında doğan tüm çocuklar için doğumdan hemen sonra hastane raporlarına ek olarak doğum belgelerinin düzenlenmesini sağlamalıdır;
- Kendileri ya da ebeveynleri terörle bağlantılı suçlamalarla itham edilen ya da mahkum edilen çocukları Türk vatandaşlığından etkin bir şekilde mahrum bırakan mevzuatı yürürlükten kaldırmalı ve uygulamaları yasaklamalı ve bu durumdan etkilenen çocuklara çözüm yolları sağlamalıdır.

İfade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü

24. Komite, 2016 yılından bu yana binlerce çocuğun terörle ilgili suçlamalarla tutuklandığını, gözaltına alındığını ve hüküm giydiğini kaydederek, terörle mücadele adına çocukların ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğüne yönelik devam eden baskılardan derin endişe duymaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin tavsiyelerini¹⁰ hatırlatır ve ayrıca taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

- 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu'nun (3713 sayılı Kanun) çocukların ifade ve toplanma özgürlüğünü bastırmak için kullanılmamasını, terörle mücadele tedbirlerinin orantılı ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerle uyumlu olmasını ve terörle mücadele eylemleri sırasında güvenlik güçleri tarafından çocuklara uygulanan tüm şiddetin soruşturulmasını, failerin kovuşturulmasını ve uygun şekilde cezalandırılmasını sağlamalıdır;
- Başta Ceza Kanunu'nun 220, 299, 300 ve 301. maddeleri olmak üzere, çocukların ifade özgürlüğünden tam olarak yararlanmalarını kısıtlayan mevzuatın gözden geçirilmesi;
- 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında çocukların örgütlenme ve toplanma özgürlüğü haklarını kullanmalarının önündeki yaşa bağlı engelleri kaldırın.

Özel hayatın korunması

25. Komite, çevrimiçi eğitim platformlarının çocukların kişisel verilerini yeterince korumadığından ve bu verilere saygı göstermediğinden endişe duymakta ve taraf Devlete kapsamlı bir çocuk veri koruma mevzuatı geliştirmesini ve uygulamasını tavsiye etmektedir.

Uygun bilgiye erişim

26. Dijital ortamla ilgili çocuk haklarına ilişkin 25 (2021) sayılı genel yorumunu hatırlatan Komite, taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Özellikle uzak ve kırsal bölgelerde çocukların internete erişimini yaygınlaştırmak, çocukların, öğretmenlerin ve ailelerin dijital okuryazarlık ve becerilerini geliştirmek ve çocukları esenliklerine zararlı bilgi ve materyallerden korumak;
- Tüm çocukların anlayabilecekleri dillerde çeşitli bilgi ve materyallere erişiminin sağlanması.

10 CCPR/TUR/CO/1, para. 17.

E. Çocuklara yönelik şiddet (Madde 19, 24 (3), 28 (2), 34, 37 (a) ve 39)

İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza

27. Diyarbakır kapalı ceza infaz kurumu da dahil olmak üzere kapalı kurumlarda çocukların gardiyanlar tarafından işkenceye, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz bırakıldıkları ve iletişim kurulmaksızın alıkonuldukları yönündeki raporlardan derin endişe duyan Komite, önceki tavsiyesini¹¹ hatırlatır, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 16.2 numaralı hedefini dikkate alır ve taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

- a) Anayasal işkence yasağını uygulamak ve çocuklara yönelik işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma iddialarının usulüne uygun olarak soruşturulmasını, failerin eylemlerinin ağırlığıyla orantılı bir şekilde cezalandırılmasını ve çocuk mağdurların yeterli hukuk yollarından yararlanmasını sağlamak;
- b) Bu tür şikâyetlerle ilgili olarak adli ve idari makamlar tarafından yürütülen tüm soruşturmaların sonuçlarına ilişkin verileri yayınlamalıdır;
- c) Çocukların, özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları her yerde şikâyetlerini bildirebilmeleri için gizli, çocuk dostu şikâyet mekanizmalarına erişimlerinin kolaylaştırılması.

Çocuklara yönelik şiddet

28. Komite, fiziksel ceza ve aile içi şiddet de dahil olmak üzere çocuklara yönelik şiddetin gerekli şekilde tanınmaması, eksik bildirilmesi ve yetersiz soruşturulması ve mağdurlara destek sağlanması ve çözüm yollarına erişim de dahil olmak üzere bu tür vakaları önleme, tespit etme, rapor etme ve çocuklara duyarlı bir şekilde müdahale etme konusundaki sınırlı profesyonel kapasite ve prosedürler konusunda ciddi endişe duymaktadır.

29. Komite, çocuğun her türlü şiddetten uzak olma hakkına ilişkin 13 (2011) sayılı genel yorumunu ve ayrıca bedensel cezaya ilişkin 8 (2006) sayılı genel yorumunu ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5.2, 16.1 ve 16.2 sayılı hedeflerini dikkate alarak, taraf Devleti aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırılmaktadır

- a) Ev, okul, çocuk bakım kurumları ve alternatif bakım ortamları da dâhil olmak üzere tüm ortamlarda fiziksel cezayı yasaklayan yasal hükümlerin uygulanmasını sağlamalıdır;
- b) Sosyal hizmet uzmanları ve öğretmenler de dahil olmak üzere ilgili profesyonellerin cinsel sömürü ve istismar da dahil olmak üzere bu tür olayları tanıma ve etkili bir şekilde müdahale etme kapasitelerini güçlendirmek de dahil olmak üzere çocuklara yönelik şiddetin zorunlu olarak bildirilmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek için erişilebilir, gizli ve çocuk dostu mekanizmalar oluşturmalıdır;
- c) İşlemler sırasında aile içi şiddete tanıklık eden çocukları da içerecek biçimde çocuk mağdurlara destek ve hizmet vererek çocuk dostu ve çok sektörlü soruşturmalar sağlayan Uzmanlaşmış Çocuk Evleri ve Çocuk İzleme Merkezlerinin sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar gibi profesyonellerin sayısını ve kapasitesini artırmak da dahil olmak üzere, yeterli kaynaklara sahip olmalarını ve taraf Devlet genelinde geniş bir kapsama alanı oluşturmalarını sağlayarak etkinliğini güçlendirin;
- d) Çocuk mağdurlarla yapılan adli görüşmenin sesli-görüntülü olarak kaydedilmesini ve mahkeme işlemlerinde delil olarak kabul edilmesini sağlamalı ve çocuğun daha fazla ifade vermek zorunda kalmasını önlemek amacıyla, gerekirse çapraz sorgunun mahkeme öncesi aşamada gecikmeksizin yapılabilmesini göz önünde bulundurmalıdır;

11 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 43.

- e) Sektörler arası Ulusal Strateji Belgesi ve Çocuğa Karşı Şiddetle Mücadele Taslak Eylem Planı'na son şeklinin verilmesi;
- f) Çocuk koruma alanında STK'lar ve kamu kurumları arasında koordinasyon ve işbirliği için yol gösterici bir çerçeve oluşturmak ve STK'ların sosyal yardım faaliyetlerini kolaylaştırmak.

Zararlı uygulamalar

30. Taraf Devlette, Suriyeli mülteci kız çocuklarının orantısız bir şekilde maruz kaldığı çocuk yaşta evliliğin devam ettiğini kaydeden Komite, Evrensel Periyodik İncelemesinin¹² üçüncü döngüsünde kabul edilen tavsiyeler doğrultusunda, ayrıca Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin 31 sayılı ortak genel tavsiyesini/Çocuk Hakları Komitesinin (2019) zararlı uygulamalarla ilgili 18 sayılı genel yorumunu hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5.3 sayılı hedefini dikkate alarak, taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

- a) Asgari evlilik yaşının istisnasız 18 olarak uygulanması;
- b) Erken Yaşta ve Zorla Evliliğin Önlenmesine İlişkin Ulusal Strateji ve Eylem Planı'nı kabul ederek koordinasyon mekanizmalarındaki boşlukları gidermesini, mağdurlar için koruma planları oluşturmasını, tüm illerin çocuk yaşta evliliklerle mücadele için eylem planları benimsemesini sağlamasını ve mülteci toplulukları hedef alarak çocuk yaşta evliliğin kız çocuklarının fiziksel ve ruhsal sağlığı ve refahı üzerindeki zararlı etkileri konusunda farkındalık yaratma kampanyalarını güçlendirmesini tavsiye eder.

F. Aile ortamı ve alternatif bakım (Madde 5, 9-11, 18 (1)-(2), 20-21, 25 ve 27 (4))

Aile ortamı

31. Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Savunmasız durumdaki çocuklu ailelerin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, güçlü bir izleme ve kalite güvence mekanizmasına sahip ulusal standart bir program geliştirmeyi göz önünde bulundurarak ebeveynlik programlarının etkinliğini değerlendirmeli ve buna göre revize etmelidir;
- b) Kaliteli çocuk bakımının mevcudiyeti ve karşılanabilirliği de dahil olmak üzere iş yaşam dengesini sağlamaya yönelik politikalarını daha da güçlendirmeli ve çocukların yetiştirilmesinde her iki ebeveynin rolünü teşvik etmeli ve desteklemelidir.

Aile ortamından mahrum kalan çocuklar

32. Taraf Devlet'in dikkatini Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Kılavuz İkelere çeken Komite,¹³ taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Çocuk bakımı, refahı ve koruma sistemlerinin kurumsuzlaştırılması ve sistemik dönüşümü için gecikmeksizin sektörler arası ulusal bir strateji ve eylem planı kabul etmeli ve uygulanması için yeterli kaynak sağlamalıdır;
- b) Üç yaşından küçük çocukların kurumsallaştırılması konusunda derhal bir moratoryum ilan edilmesi;
- c) Engelli çocuklar ve göç durumundaki refakatsiz çocuklar da dahil olmak üzere, ailelerinin yanında kalamayan çocuklar için yeterli alternatif aile ve toplum temelli bakımın sağlanması;
- d) Mümkün olduğunda aile birleşimini kolaylaştırmak amacıyla tüm yerleştirmelerin düzenli olarak gözden geçirilmesini sağlamak;

12 A/HRC/44/14, para. 45.34, 45.227, 45.241, 45.242, 45.243, 45.247, 45.248, 45.263.

13 Genel Kurul kararı 64/142, ek.

- e) Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuklar için Asgari Standartlara uygun olarak, özellikle yatılı bakım kurumlarında olmak üzere alternatif bakımın kalitesinin bağımsız ve periyodik olarak izlenmesini güçlendirmek;
- f) Çocuklara yönelik şiddetin bildirilmesi, izlenmesi ve giderilmesi için erişilebilir ve çocuk dostu kanallar sağlayın.

Hapsedilmiş ebeveynlerin çocukları

33. Ebeveynleri terörle bağlantılı suçlamalarla özgürlüklerinden mahrum bırakılan çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerden endişe duyan Komite, 2016'daki darbe girişiminin ardından bu çocukların sayısında ciddi bir artış olduğunu belirterek, taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunur

- a) Hamile kadınlar ve küçük çocukları olan ebeveynler için hapis cezalarına alternatifler aramalıdır;
- b) Bakıcıların hapsedilmesinin kaçınılmaz olduğu durumlarda, çocukların yeterli erken çocukluk eğitimi, beslenme ve sağlık hizmetlerine erişebilmelerini, oyun hakkında yararlanmalarını ve fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini güvence altına almak için sosyal hizmet uzmanları tarafından düzenli olarak ziyaret edilmelerini sağlamalıdır;
- c) Değiştirilen Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik doğrultusunda en yakın tesislere nakillerin reddedilmesi konusunun ele alınması.

G. Engelli çocuklar (Madde 23)

34. Komite, engelli çocukların haklarını geliştirmeye yönelik yasal ve politik çerçevenin varlığına rağmen, bu çocukların yeterli hizmet ve yardımdan, objektif değerlendirme kriterlerine göre tahsis edilen yeterli ödenekten, gelişimsel risklerin erken tespit ve tedavisinden ve özellikle kırsal ve uzak bölgelerde fiziksel ve ulaşım erişilebilirliğinden yararlanamamasından endişe duymaktadır.

35. Komite, engelli çocukların haklarına ilişkin 9 (2006) sayılı genel yorumunu ve Engelli Hakları Komitesi'nin tavsiyelerini¹⁴ hatırlatarak, taraf Devlet'in engelliliğe ilişkin insan hakları temelli bir yaklaşımı politikasına tam olarak entegre etmesini ve uygulamasını ve engelli çocukların dahil edilmesine yönelik kapsamlı bir strateji benimsemesini ve

- a) 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un (2005) özellikle kamusal alanların ve hizmetlerin erişilebilirliğine ilişkin uygulamasının güçlendirilmesi ve İl Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarına, faaliyet raporlarının düzenli olarak yayınlanması da dahil olmak üzere yeterli kaynak tahsis edilmesi;
- b) Engelli çocukların erken çocukluk gelişim programlarına ve kapsayıcı eğitime erişimine öncelik vererek, sınıf kaynaklarının ve eğitimli okul personelinin artırılmasını sağlayarak, erken teşhis değerlendirme ve müdahale, sosyal koruma ve toplum temelli destek hizmetleri dahil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimi sağlayarak, Engelli Hakları Ulusal Eylem Planının (2023-2025) uygulanmasını ve 2030 Engelsiz Vizyonundaki hedeflere ulaşılmasını sağlamak için yeterli kaynak tahsis etmek;
- c) Engelli çocukların damgılanması ve onlara karşı önyargılarla mücadele etmek ve engelli çocukların hak sahipleri olarak olumlu bir imajını teşvik etmek için farkındalık artırma kampanyalarını güçlendirmek;
- d) Engelli çocukların tüm ortamlarda haklarının ihlal edildiğini bildirmeleri için gizli bir şikâyet mekanizması oluşturmak ve bu mekanizmaya erişimi kolaylaştırmak;
- e) Politika oluşturma ve politika hedeflerinin izlenmesine bilgi sağlamak için engelli çocuklara ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanmasını ve yayınlanmasını güçlendirmek.

14 CRPD/C/TUR/CO/1, para. 14, 16, 43, 47(b).

H. Temel sağlık ve refah (madde 6, 18 (3), 24, 26, 27 (1)-(3) ve 33)

Sağlık ve sağlık hizmetleri

36. Komite, taraf Devlette tüm çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti sağlanmasını memnuniyetle karşılarken, çocuğun ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkına ilişkin 15 (2013) sayılı genel yorumunu hatırlatır ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 3.1, 3.2 ve 3.8 sayılı genel yorumunu hatırlatarak, taraf Devletin, kırsal ve uzak bölgelerde anne ve çocuk sağlığı hizmetlerinin arzını güçlendirmek ve sağlık hizmetlerine erişim sırasında polise ihbar edilme korkusunu ortadan kaldırmak için sağlık hizmeti sunumunu göçmenlik statüsünden ayırmak da dahil olmak üzere, güneydoğu, doğu ve orta illerde ve mülteci topluluklar arasında bebek ve 5 yaş altı ölüm oranını daha da azaltmak için hedefe yönelik önlemler almasını tavsiye etmektedir.

Beslenme

37. Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 2.2 numaralı hedefini dikkate alarak, Taraf Devlet'e, çocukların gıda güvensizliği ve yetersiz beslenmesinin temel nedenlerini tespit etmek amacıyla, emzirme, bodurluk, aşırı kilo ve obezite ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere gıda güvenliği ve beslenmeye ilişkin verilerin sistematik olarak toplanması da dahil olmak üzere, özellikle 5 yaş altı çocuklar arasında bodurluk ve okul çocukları arasında yetersiz beslenmeyi ele almak için çocukların beslenmesini daha da iyileştirmesini tavsiye eder.

Ruh sağlığı

38. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 3.4 numaralı hedefini dikkate alan Komite, taraf Devlet'e, ülke genelindeki Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri'nde uzman çocuk ruh sağlığı uzmanları tarafından çocuklara özel hizmetler sunulması da dahil olmak üzere, çocuklara yönelik ruh sağlığı programlarını güçlendirmesini tavsiye etmektedir.

Ergen sağlığı

39. Komite, ergen sağlığı hakkındaki 4 (2003) sayılı genel yorumunu ve ergenlik döneminde çocuk haklarının uygulanması hakkındaki 20 (2016) sayılı genel yorumunu hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 3.5, 3.7 ve 5.6 sayılı hedeflerini dikkate alarak, önceki tavsiyesini¹⁵ ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin tavsiyelerini¹⁶ hatırlatır ve ayrıca taraf Devletin güçlendirilmesini tavsiye eder:

- Sağlık Bakanlığı tarafından işletilen Sağlıklı Yaşam Merkezlerine yatırım yapılması ve okula gitmeyenler ve kırsal kesimdekiler de dahil olmak üzere tüm kız ve erkek çocuklarının, erken gebelik, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve HIV/AIDS'in önlenmesine özel önem verilerek, doğum kontrol yöntemlerine ve güvenli kürtaja erişim de dahil olmak üzere gizli ve çocuk dostu cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgileri ve hizmetleri almalarının sağlanması;
- Tütün, alkol, uyuşturucu veya kumar bağımlılığı olan çocuklar ve gençler için uzmanlaşmış ve genç dostu tedavi sağlanması.

Çocuk hakları ve çevre

40. Taraf Devletin iklim değişikliğine bağlı ve diğer doğal afetler ve bunun sonucunda zorla yerinden edilme ve gıda güvensizliği gibi önemli risklerle karşı karşıya kalmasından duyduğu endişeyi dile getiren Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 1.5 ve 13.3 numaralı hedeflerini dikkate alır ve taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

15 CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 55

16 CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 48.

- a) Çevresel konularda karar alma süreçlerine çocukların aktif katılımının sağlanması, özellikle de iddialı bir azaltım planı geliştirilmesi ve Ulusal İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planının çocukların özel ihtiyaçlarına ve kırılganlıklarına cevap verecek şekilde uygulanması;
- b) İklim değişikliği ve doğal afetler de dahil olmak üzere çevresel bozulma konusunda çocukların farkındalığının ve hazırlıklı olma durumunun artırılması ve bunun her düzeydeki okul müfredatına ve öğretmenlerin eğitim programlarına dahil edilmesi;
- c) Bu tür durumlarda çocuk haklarının korunması amacıyla, erken uyarı sisteminin oluşturulması da dahil olmak üzere, yüksek doğal afet ve acil durum riskini ele alacak bir politika geliştirilmesi.

Yaşam standardı

41. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 1.2 ve 1. Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 1.2 ve 3. hedeflerini dikkate alarak, Taraf Devlet'e, çocuklar arasında artan yoksulluğa ve zaten savunmasız durumda olan çocuklar üzerindeki ciddi etkiye dikkat ederek, koronavirüs hastalığı (COVID-19) pandemisinin ve ilgili önlemlerin yanı sıra Şubat 2023'teki depremin sosyoekonomik etkilerini ele almasını tavsiye etmektedir, Özellikle tarımda ve/veya kayıt dışı sektörlerde çalışan ebeveynlerin çocuklarını, doğu ve güneydoğu bölgelerindeki, kırsal ve uzak bölgelerdeki ve yoksul kentsel mahallelerdeki, depremden etkilenen bölgelerdeki ve mülteci hanelerdeki çocukları hedef alan mali destek ve hizmet sunumunun kapsamının genişletilmesi.

İ. Eğitim, boş zaman ve kültürel faaliyetler (Madde 28-31)

Mesleki eğitim ve rehberlik de dahil olmak üzere eğitim

42. Komite, son yıllarda eğitim performansında kaydedilen önemli gelişmeleri ve Taraf Devlet'in mülteci çocukları ulusal eğitim sistemine entegre etme çabalarını not etmektedir. Bununla birlikte, Komite şu konularda endişe duymaktadır:

- a) Taraf Devlet'teki tüm çocuklar için eğitimin kalitesi, uygunluğu ve eşitlikçi bir temelde sunulması, eğitim performansındaki düşüklüğün marjinal ve dezavantajlı durumdaki çocuk gruplarını orantısız bir şekilde etkilemesi;
- b) Pandemiyle bağlantılı olarak okulların kapanmasının okula kayıt, devam ve öğrenimin sürekliliği açısından devam eden etkisi;
- c) Çoğunlukla erkek çocukların ev dışında çalışmak, kız çocukların ise ev işleri ve evliliğe hazırlık için okuldan ayrılmaları nedeniyle lise düzeyinde düşük katılım oranları;
- d) Mülteci topluluklarının yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki okulların kapasitesinin yetersizliği, mali zorluklar, dil ve kültürel engeller gibi nedenlerle okul dışında kalan mülteci çocukların sayısının yüksek olması;
- e) Eğitim dili olarak Türkçenin münhasıran kullanılması ve bu durumun diğer kültür ve dillerden gelen çocukları olumsuz etkilemesi;
- f) Erken çocukluk eğitimine ayrılan kaynakların yetersiz olması ve bu durumun engelli ve yoksul çocukları orantısız bir şekilde etkilemesi.

43. Komite, Evrensel Periyodik İncelemesinin¹⁷ üçüncü döngüsünde kabul edilen tavsiyeler doğrultusunda ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.6, 4.7, 4.a hedeflerini dikkate alarak, taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

- a) Başta sığınmacı ve mülteci çocuklar ile Roman çocuklar olmak üzere tüm çocukların özellikle ortaöğretime kayıt ve devam oranlarını artırmak için Çocuklar için Bilgilendirme Programı da dâhil olmak üzere alınan tedbirlerin etkinliğini değerlendirmelidir;

17 A/HRC/44/14, para. 45.205, 45.207, 45.211, 45.212, 45.213, 45.214.

- i. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2015-2019 Stratejik Planı'nın etkinliğinin değerlendirilmesi ve eğitim sunumunun erişilebilirliğini, kalitesini, uygunluğunu ve kapsayıcılığını artırmak için yenilenmesi;
 - ii. Okula devam ve tamamlama oranları ile öğrenme çıktılarının izlenmesine yönelik sistemlerin güçlendirilmesi ve bu verilerin etnik, sosyo-ekonomik, bölgesel, kültürel, dilsel ve toplumsal cinsiyetle ilgili engelleri değerlendirecek şekilde ayrıştırılması da dâhil olmak üzere, eğitimin tamamlanamamasını önlemeye yönelik müdahaleler geliştirilmesi;
 - iii. Yerel dillerde okul kitapları ve materyalleri yayınlamak da dahil olmak üzere, diğer dillerin öne çıktığı bölgelerde Türkçe dışındaki dillerde eğitim verilmesini kolaylaştırmak;
 - iv. Marjinalleştirilmiş ve hassas durumdaki çocuklara odaklanarak erken çocukluk eğitiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ve ilkokula hazırlığın iyileştirilmesi için yatırımların artırılması.
- b) Engelli, yoksul hanelerden, kırsal kesimlerden ve Roman topluluklarından çocukları hedef alarak, COVID-19 salgınının bir sonucu olarak öğrenme çıktılarındaki eksikliklerin giderilmesine yönelik çabaları güçlendirmek;
 - c) Din veya inanç özgürlüğünü de vurgulayan insan hakları eğitiminin ve Sözleşme ilkelerinin, tüm topluluklardan ve dini veya dini olmayan geçmişlerden gelen çocuklar arasında hoşgörü ve anlayışı teşvik etmek amacıyla zorunlu okul müfredatına ve öğretmenlerin ve eğitim uzmanlarının eğitimine entegre edilmesini sağlamak;
 - d) Çocukların becerilerini geliştirmek için, okulu tamamlama oranları düşük olan grupları hedef alarak kaliteli mesleki eğitim geliştirmek ve teşvik etmek.

J. Özel koruma tedbirleri (Madde 22, 30, 32-33, 35-36, 37 (b)-(d) ve 38-40)

Siğınmacı, mülteci ve göçmen çocuklar

44. Komite, Taraf Devlet'in 4 milyonu kayıtlı mülteci ve 1,7 milyonu çocuk olmak üzere, çoğunluğu Suriye'den gelen yaklaşık 5,1 milyon göçmene ev sahipliği yaptığını kabul etmektedir. Ancak, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş olanlar da dâhil olmak üzere siğınmacı, mülteci ve göçmen çocukların ayrımcılığa maruz kalmalarından, temel hizmetlere erişimlerinin kısıtlı olmasından ve vatansız kalma, göçmenlik gözetiminde tutulma ve şiddet içeren zorla geri göndermelere (veya "geri itmelere") maruz kalma risklerinin yüksek olmasından derin endişe duymaktadır.

45. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 3 ve 4 No.lu ortak genel yorumlarını/No. 22 ve 23 sayılı ortak genel yorumlarını, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara menşe ülkeleri dışında yapılan muameleye ilişkin 6 sayılı Genel Yorumunu (2005) ve daha önceki tavsiyelerini¹⁸ hatırlatarak, Komite taraf Devleti aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırmaktadır

- a) Çocukların ve ailelerinin taraf Devlet topraklarından "geri itilmesi" uygulamasını derhal durdurmalı ve uluslararası hukuka, özellikle de Sözleşme'nin 6, 22 ve 37. maddelerine aykırı olarak, çocukların siğınma taleplerinin, çocuğun yüksek yararı öncelikli olmak üzere, yaşlarına uygun bir şekilde özel eğitilmiş yargıçlar tarafından incelenmesi de dahil olmak üzere, bireysel olarak tespit edilmelerini, kayıt altına alınmalarını ve sınır dışı edilmeye karşı korunmalarını sağlamalıdır;
- b) Çocuk göçmenlere ve siğınmacılara kötü muamele yapılmasını şiddetle kınmalı ve bu tür tüm iddiaları kapsamlı bir şekilde soruşturarak sorumluların yeterli şekilde cezalandırılmasını sağlamalıdır;

¹⁸ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 61.

- c) Çocukların göçmenlik gözetiminde veya merkezlerde akraba olmayan yetişkinlerle birlikte tutulmamasını sağlamak için İdari Gözetime Alternatif Tedbirler Yönetmeliğini (2022) sıkı bir şekilde uygulamak;
- d) Yaş tespiti prosedürünün çok disiplinli, bilimsel temelli, çocuk haklarına saygılı ve ülke genelinde uyumlu olmasını sağlamak; etkili itiraz mekanizmalarına erişim sağlamak ve henüz yaş tespiti yapılmamış veya tespite itiraz eden çocukların barınma amacıyla geri gönderme merkezlerine yerleştirilmemesini sağlamak;
- e) Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların korunması için uygulanan programların etkisini değerlendirerek bu çocukların kaliteli barınma, yeterli hijyen, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarının desteklenmesini sağlamalı, ayrıca tüm sağlık kuruluşlarına ihtiyacı olan her çocuğa acil tıbbi tedavi, aşılarla erişim ve düzenli kontroller sağlama talimatı vermeli ve okullara kayıt durumlarına bakılmaksızın çocuk sığınmacıların kayıtlarına izin vermeleri talimatını vermelidir;
- f) Çocuk sığınmacıların ve ailelerinin iş imkânlarının ve mevcut yardımların olmadığı şehirlere gönderilmemesini sağlamak, mevcut destekler hakkında bilgi vermek ve sığınmacıların ikamet edecekleri yeri seçmelerine izin vermek;
- g) Çocuk mülteciler ve göçmenler ile yerel ev sahibi topluluklar arasında sosyal uyumu ve etkileşimi teşvik etmek için Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı ve Ulusal Uyum Stratejisini uygulamaya yönelik Eylem Planı kapsamında alınan önlemleri güçlendirmek.

Çocuk işçiliği de dâhil olmak üzere ekonomik sömürü

46. Komite, taraf Devletin çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik çabalarını memnuniyetle karşılamakla birlikte, çocukların pandemi sırasında daha da kötüleşen çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde çalıştırılmaya devam ettiğini not etmektedir. Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 8.7 numaralı hedefini dikkate almakta, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin tavsiyelerini¹⁹ hatırlatmakta ve taraf Devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır

- a) Sığınmacı ve mülteci çocuklar ile Roman çocuklara yeterince odaklanarak Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı'nın (2017-2023) uygulanmasını hızlandırmalıdır;
- b) Özellikle çocuk iş kazalarını tespit etmek ve kovuşturmak için iş teftişini güçlendirmek ve tarımsal üretimin ve mevsimlik istihdamı düzenleyen araçların izlenmesini iyileştirmek, iş kanunlarının tarım ve ormancılık işyerleri ve 50'nin altında çalışanı olan kuruluşlar da dahil olmak üzere tüm işyerlerine uygulanmasını sağlamak;
- c) Özel sektörü, tüketicilerin, sendikaların ve genel kamuoyunun çocuk işçiliği, sömürücü niteliği ve sonuçları konusunda bilinçlendirmek.

Satış, kaçakçılık ve kaçırma

47. Taraf Devletin insan ticareti için bir hedef ve transit ülke olduğunu kaydederek, Türkiye'de cinsel ve emek sömürüsü amacıyla insan ticaretine maruz kalan çocukların yüksek oranından ve resmi suç ortaklığı raporlarından özellikle endişe duymaktadır. Komite, Evrensel Periyodik İncelemesinin²⁰ üçüncü döngüsünde kabul edilen tavsiyeler doğrultusunda ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin²¹ tavsiyelerini hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 8.7 numaralı hedefini de dikkate alarak, taraf Devlete, herhangi bir koruma eksikliğini tespit etmek ve gidermek için insan ticareti mağduru çocuklara yönelik bakım ve koruma standartlarını gözetilen sevk protokollerinin ve koordinasyon mekanizmalarının etkinliğini değerlendirmesini tavsiye etmektedir.

19 CMW/C/TUR/CO/1, para. 44

20 A/HRC/44/14, para. 45.137, 45.186, 45.196, 45.197.

21 CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 36

Silahlı çatışmalardan etkilenen çocuklar

48. Komite, Güneydoğu Türkiye'de yürütülen güvenlik operasyonları sırasında çocukların öldürülmesinden ve okulların ve diğer altyapının tahrip edilmesinden derin endişe duymakta ve taraf Devleti aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırmaktadır:

- Kürt kökenli çocuklar ve güneydoğu sınır bölgelerinde ikamet eden çocuklar da dahil olmak üzere, çocukların güvenlik operasyonlarından kaynaklanan ikincil yaralanma riskinin artmasını önlemek ve bu çocukları ve ilgili sosyal altyapıyı korumak için önlemler almalıdır;
- Güvenli Okullar Deklarasyonu'nu onaylamak ve uygulamak ve taraf Devlet'teki silahlı çatışma sırasında okulların ve üniversitelerin askeri kullanımına karşı yasalarda açık koruma sağlamak.

Çocuk adaletinin yönetimi

49. Adli destek ve mağdur hizmetlerinin iyileştirilmesi de dahil olmak üzere çocuk adalet sisteminde son dönemde yapılan reformları memnuniyetle karşılayan Komite, aşağıdaki konularda ciddi endişe duymaya devam etmektedir:

- Terörle mücadele tedbirleri kapsamında da sanık olarak ceza adaleti sisteminde yer alan çocuk sayısının yüksek olması;
- Asgari cezai sorumluluk yaşının 12 olarak kalması;
- Yargılama öncesi uzun tutukluluk süreleri, hapis cezasına alternatiflerin yetersizliği ve saptırma tedbirlerinin yeterince kullanılmaması;
- Koruma süreçlerinin daha da güçlendirilmesi, açık sevk yollarının oluşturulması ve sosyal yardım ile adalet sektörleri arasında koordinasyon sağlanması ihtiyacı;
- Standart çalışma usullerinin ve avukatlara yönelik eğitim programlarının eksikliği de dahil olmak üzere, çocuklara yönelik hukuki yardıma ilişkin sistematik kalite sorunları.

50. Komite, çocuk adalet sisteminde çocuk haklarına ilişkin 24 (2019) sayılı genel yorumunu hatırlatarak, taraf Devleti çocuk adalet sistemini Sözleşme ve diğer uluslararası standartlarla tam uyumlu hale getirmeye ve özellikle

- 18 yaşından küçük çocukların, 1991 tarihli 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu da dâhil olmak üzere, terörle mücadele kanunları kapsamında gözaltına alınmamasını veya yargılanmamasını sağlamalıdır;
- Asgari cezai sorumluluk yaşının en az 14'e yükseltilmesi;
- Çocuk adalet sisteminin sayısını artırarak güçlendirmeye devam etmek ve çocuk ihtisas mahkemelerinin coğrafi kapsamının genişletilmesi, çocukların dahil olduğu davalarla ilgilenen tüm profesyonellere yönelik kapsamlı eğitimlerin sistematik olarak verilmesinin iyileştirilmesi;
- Mümkün olan her yerde saptırma, arabuluculuk, danışmanlık, kamu hizmeti gibi onarıcı adalet tedbirlerini güçlendirmek ve uygun kaynakların tahsis edilmesini sağlamak;
- Adalet ve sosyal refah sektörleri arasındaki koordinasyon ve işbirliğini güçlendirmek ve toplumda ve yerel düzeylerde destek ağlarını ve ergenlere ve durumlarına uyarlanmış kaliteli programları teşvik etmek ve geliştirmek için tedbirler almak;
- Yargılama öncesi tutukluluk süresini uygun olan en kısa süreye indirmeli ve bunu son çare olarak ve sıkı ve düzenli bir denetim altında uygulamalıdır;
- Özgürlükten yoksun bırakmanın son çare olarak haklı görüldüğü az sayıdaki durumda, çocukların yetişkinlerle birlikte alıkonulmamasını ve alıkonulma koşullarının, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim de dahil olmak üzere uluslararası standartlara uygun olmasını sağlamalıdır,

- h) Çocukların özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları yerlerin izlenmesini güçlendirmek, ulusal önleme mekanizmasının ziyaretlerinin periyodik olmasını ve şiddet mağdurlarının ve tanıklarının bütünlüğünü korumak için etkili güvenceler sağlamak;
- i) Çocukların mahremiyetine saygı göstererek, adalet sistemindeki çocuklarla ilgili verileri toplamalı, ayrıştırmalı ve yayınlamalıdır.

K. Komite'nin Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerinin uygulanmasına ilişkin önceki sonuç gözlemleri ve tavsiyelerinin takibi

Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisine İlişkin İhtiyari Protokol

51. Komite, Seçmeli Protokol'ün uygulanmasına ilişkin 2019 tarihli kılavuz ilkelerini²² ve Seçmeli Protokol'ün 12. maddesi uyarınca sunulan taraf Devlet raporuna ilişkin önceki sonuç gözlemlerini²³ hatırlatarak taraf Devlet'i aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırmaktadır

- a) İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendi kapsamındaki tüm fiilleri, çevrimiçi işlendiğinde ve İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendi kapsamındaki çocukları fuhuş için elde etme ve tedarik etme fiillerini açıkça suç saymalıdır;
- b) Refakatsiz göçmen, sığınmacı ve mülteci çocuklara, sokakta yaşayan çocuklara ve seyahat ve turizm bağlamındaki çocuklara özel dikkat göstererek, Seçmeli Protokol kapsamındaki tüm suçların çocuk mağdurlarının erken tespit ve tanımlanmasını iyileştirmek için çocuk koruma sektörleri arasındaki koordinasyon ve işbirliğini güçlendirmek.

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmalarına İlişkin İhtiyari Protokol

52. Komite, Seçmeli Protokol'ün 8. maddesi uyarınca sunulan taraf Devlet raporuna ilişkin daha önceki sonuç gözlemlerini hatırlatarak,²⁴ taraf Devlet'i mülteci, sığınmacı ve göçmen çocuklara, özellikle de askere alınmış veya çatışmalarda kullanılmış olabilecek refakatsiz Suriyeli çocuklara yönelik tespit mekanizmalarını güçlendirmeye, bu çocukların kriminalize edilmemelerini sağlamaya ve iyileşmeleri ve topluma yeniden entegrasyonları için desteklenmeye çağırmaktadır.

L. Uluslararası insan hakları belgelerinin onaylanması

53. Komite, taraf Devlete, çocuk haklarının yerine getirilmesini daha da güçlendirmek amacıyla, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Sözleşme'yi onaylamayı değerlendirmesini tavsiye eder.

M. Bölgesel kuruluşlarla işbirliği

54. Komite, taraf Devlet'e, Sözleşme'nin ve diğer insan hakları belgelerinin hem taraf Devlet'te hem de diğer Avrupa Konseyi üyesi Devletlerde uygulanması konusunda Avrupa Konseyi ile işbirliğini güçlendirmesini tavsiye etmektedir.

IV. Uygulama ve raporlama

A. Takip ve yaygınlaştırma

55. Komite, taraf Devlete, mevcut sonuç gözlemlerinde yer alan tavsiyelerin tam olarak uygulanmasını ve çocuk dostu bir versiyonun en dezavantajlı durumdakiler de dahil olmak üzere çocuklara dağıtılmasını ve yaygın olarak erişilebilir olmasını sağlamak için tüm uygun önlemleri almasını tavsiye eder. Komite ayrıca, birleştirilmiş dördüncü ve beşinci periyodik raporların ve mevcut sonuç gözlemlerinin ülkenin dillerinde yaygın olarak erişilebilir kılınmasını tavsiye eder.

²² CRC/C/156.

²³ CRC/C/OPSC/TUR/CO/1.

²⁴ CRC/C/OPAC/TUR/CO/1.

B. Bir sonraki rapor

56. Komite, taraf Devletin birleştirilmiş altıncı ve yedinci periyodik raporlarının teslim tarihini, sekiz yıllık bir gözden geçirme döngüsüne dayanan gelecekteki öngörülebilir bir raporlama takvimine uygun olarak ve taraf Devlet için varsa, raporlamadan önce bir sorunlar ve sorular listesinin kabul edilmesini takiben belirleyecek ve bildirecektir. Rapor, Komite'nin uyumlaştırılmış anlaşmaya özgü raporlama kılavuz ilkelerine²⁵ uygun olmalı ve 21.200 kelimeyi geçmemelidir.²⁶ Belirlenen kelime sınırını aşan bir rapor sunulması durumunda, taraf Devletten raporu kısaltması istenecektir. Taraf Devletin raporu gözden geçirecek ve yeniden sunacak durumda olmaması halinde, raporun sözleşme organı tarafından değerlendirilmesi amacıyla tercüme edilmesi garanti edilemez.

25 CRC/C/58/Rev.3

26 Genel Kurul kararı 68/268, para. 16.